

SZLOVÉNOK MAGYARORSZÁGON

ARDAY LAJOS

A történelmi Magyarország délnyugati, Horvátországgal és Ausztriával (Stájerországgal) határos végvidékén a Pannóniában megtelepedett szlávok néhánytízezer fős csoportja élt.¹ Ellentétben a mai magyarországi nemzetiségek többségének 17–18. századi telepítési idejével, a szlovénok első okleveles említése 1208-ból való.² Az luk lakott terület régi magyar neve Tótság, majd Vendvidék³ volt, s a gyéren lakott gyepeülve, majd határőrvidék az Őrség részét alkotta. A középkorban vegyes lakosságú vidék volt ez, ahol szlovénok, magyar (székely és avar-türk származású) határőrök, valamint betelepített német lovagok védték az országot a nyugatról jövő támadások ellen.⁴

Ez a közel 1000 négyzetkilométeres terület⁵ az ország legsűrűbben lakott, de természeti adottságainál fogva legszegényebb vidékei közé tartozott. Fejlődését az állandó határmenti háborúskodás, a török pusztítások (Szentgotthárd, Felső- és Alsólendva a végvárrendszerhez tartozott), az 1664-es szentgotthárdi csata és a kuruc-labanc hadjáratok is visszavetették.⁶ A földműveléssel, erdőgazdálkodással, gyümölcs- és szőlőtermeléssel foglalkozó jobbágyság földesúri (Hahold, Bánffy, Batthyány, Esterházy) vagy egyházi birtokokon dolgozott; kiemelkedő szerepe volt a vidék fejlesztésében az 1183-ban Szentgotthárdon alapított cisztercita apátságnak.⁷ A XVI-XVII. században a magyarországi szlovénok többsége evangélikus, s az erőszakos rekatolizáció ellenére – az osztrák területtől eltérően –, a muravidéki szlovénok mintegy negyede megőrizhette protestáns vallását.⁸ Az egykorú leírások egyöntetűen hangsúlyozták szorgalmukat, vallásosságukat, hazájukhoz való hűségüket, de a mostoha természeti viszonyokból⁹ és társadalmi struktúrájukból következő elmaradottságukat is.

Az anyanyelv és kultúra ápolói és fenntartói évszázadokon keresztül a katolikus és a protestáns lelkészek voltak –, lényegében ők képezték a hazai szlovénság szűk értelmiségi rétegét, amely népének nem csupán lelki, de szellemi, sőt politikai vezetője is volt, egészen az 1920-as évekig.¹⁰

A népoktatás szinte kizárólag egyházi iskolákban és anyanyelven folyt, egészen a múlt század utolsó évtizedéig; jóllehet a világi és egyházi hatóságok már az 1820-as évektől szorgalmazták a magyar nyelv eredményes tanítását.¹¹ Bár az ausztriai és magyarországi szlovénok 1526 óta egy nagyobb birodalom keretében éltek és egységes etnikai tömböt alkottak, gazdasági és szellemi fejlődésük sok párhuzamosságot mutatott, mégis külön úton haladt. Az osztrákoktól, csehektől, magyaroktól és legközelebbi rokonaiktól, a horvátoktól eltérően "történelem nélküli", csonka társadalmat alkotó, szinte egységesen parasztnép voltak, polgárság és munkásosztály nélkül. Arisztokráciájuk, szűk nemesi, kézműves-kereskedő és értelmiségi rétegük osztrákká, olasszá, horváltá és magyarrá vált, a falusi papokat-tanítókat leszámítva. Az ausztriai és magyarországi szlovénlakta vidékeket (ez utóbbiakat Vas megye szentgotthárdi és muraszombati, továbbá Zala alsólendvai járása osztotta meg) se híd, se út, se vasútvonal nem kapcsolta össze; a terület három jelentősebb telep-ülésétől, az említett járasszékhelyekről csak Magyarország belseje és horvát¹² ország felé vezettek a vasutak. Noha igen jelentős volt a kivándorlás

és az idénymunkára (aratás, cséplés, krumpliszedés) szegődés, az sem a hasonló gazdasági és társadalmi viszonyokkal rendelkező osztrák területekre, hanem a tengerentúlra, illetve a magyar- és horvátországi nagybirtokokra irányult, Mosonmagyaróvártól a Bánságig. "... A politikai elkülönültség okozta – írta még a két háború között Vilko Novak, a Muravidékről származó

kitűnő néprajzos és irodalomtudós –, hogy a Mura és a Rába közti szlovénok kulturálisan is el voltak választva a Murán túl élő testvéreik életétől. Az egyik oldal szinte semmit sem tudott a másiktól... "13

Így a szlovén nemzeté válás folyamatából a magyarországiak kimaradtak. "Hungarus"-tudatuk alakult ki, ha egyáltalán beszélhetünk e szinte kizárólag paraszti népesség körében nemzeti tudatosságról. A századfordulón kialakult általános véleményt így fogalmazta meg egy tanfelügyelői jelentés; "... A mi vendjeink általában jó magyar érzelműek, kifelé nem gravitálnak; a magyar nyelvet szívesen tanulják, bár anyanyelvükhöz is¹⁴ ragaszkodnak. Az oktatást a magyarosítás szolgálatába állító iskolapolitikának¹⁵ és az 1893-ban létrehozott Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesületnek is része volt abban, hogy 1918-ra a szlovénok körében általánossá vált a kétnyelvűség.¹⁶ Politikai jogokat, képviselőket követelő nemzeti mozgalom nem alakult ki körükben, és az ausztriai országrészben működő szlovén pártok sem törekedtek az itteniek megszervezésére, sőt még az ausztriai szlovén (1864) és a magyarországi szerb és horvát "Maticák"-hoz hasonló közművelődési egyesület sem jött létre, és nem álltak ki az anyanyelvi oktatás fenntartása mellett. Az egyedüli kapcsolatot a lajtántúli területekkel a katolikus Szent Mohor Társulat jelentette, amelynek 1903-ban 167 tagja volt Magyarországon, túlnyomórészt lelkészek; s kiadványai – amelyeket közérdekű és színvonalas cikkeik miatt protestánsok is szívesen olvastak –, 700 példányban forogtak közkézen. S ez már az egységes szlovén nemzet tudat kialakulását segítette elő, mert az irodalmi szlovén nyelvet és a modern, Gaj-féle helyesírást ismertette meg az itteni olvasókkal, nem is beszélve a társadalomtudományi, főleg történelmi tárgyú tanulmányok tudatformáló hatásáról.¹⁷

Az I. világháború addig elképzelhetetlen szenvedései, az állam és egyház évezredes tekintélyének megrendülése, az Osztrák-Magyar Monarchia háborús veresége és széthullása, de legfőképpen az új államok létrejötte és az 1918-19-es forradalmak tömegmozgósító, tudatformáló hatása előre nem látott és mélyreható változásokat hozott a Mura-vidéken is. Szinte hetek alatt fejlődött ki a magyaroktól való különbözőség érzése, az elérhető kulturális és politikai autonómia biztosításának igénye, sőt a szlovén nemzettesthez való csatlakozás szándéka az új Jugoszlávia határain belül. A polgárság és a munkásság hiányát, a paraszti tömegek tudati fejletlenségét bizonyító tény, hogy a szlovénlakta vidéken jelentkező mozgalmak vezetői a polgári demokratikus forradalom és a magyarországi Tanácsköztársaság idején is falusi lelkészek és tanítók voltak. Kevésbé ismert tény, hogy a Károlyi-kormány a német és ruszin autonómiához hasonló jogállást akart biztosítani a hazai szlovénoknak is, egy "... vend vármegye kialakításával, Muraszombat székhellyel".¹⁸

Id. Klekl József, volt cserföldi plébános, a katolikus Novine szerkesztője és négy zalai paptársa 1919.január 25-én fogalmazta meg egy területi önkormányzattal bíró, ún. "Slovenska Krajina" kialakításának¹⁹ tervét, amelynek Budapesten minisztériuma, Muraszombatban kormányzósága és törvényhozó testülete, kulturális-közigazgatási autonómiája, Szentgotthárdon és Alsólendván állomásozó szlovén vezényleti nyelvű, egy ezrednyi erejű saját katonasága lett volna. Követeléseik között szerepelt egy szlovén tannyelvű gimnázium és tanítóképző felállítása, több más középfokú iskolában párhuzamos szlovén osztályok indítása, valamint – helyt adva a szegényparasztnak és nincstelenek követeléseinek –, a nagybirtokok felosztása. Ugyanakkor számoltak azzal is, hogy területük a jugoszláv állam részévé válik, s jó adag naivitással kérték a kormányt, vesse latba befolyását a békekonferencián, hogy az általuk körvonalazott²⁰ autonómiát a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságon belül is elnyerhessék.

Ezek a tervezetek azonban már elkéstek, s nem illettek bele a Közép- és²¹ Délkelet-Európát

átrendező nagyhatalmi elképzelésekbe.

Bár a Párizsban ülésező Legfelső Tanács (Wilson, Lloyd George, Clemenceau, Orlando) 1919. május 12-én a jugoszláv–magyar határ nyugati²² szakaszát a Mura–Dráva–Duna vonalán hagyta jóvá, a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló szándék és a jugoszláv csapatoknak a tervezett akcióba való bevonása kedvező feltételeket teremtett a határkorrekcióra. A Trumbic-vezette delegáció azonnal petíciót nyújtott be, amelyben a következő határvonalat kérte e területre nézve: Rába–Szentgotthárd–Farkasfa–Őrszentpéter–Kerka–Mura. A végleges döntést – miután "... a szerb–horvát–szlovén delegáció már nem tartott igényt az összefüggően magyarok által lakott keleti körzetekre és azokra az északiakra, amelyeket gazdasági érdekeik a Rába völgyéhez kapcsolnak" –, július 9-én a külügyminiszterek tanácsa hozta, amely szerint a határ a Rába és a Mura vízválasztóját követi. Az indoklás elismeri, hogy ez a határ "mesterséges jellegű", de "... a szlovén népfaj sorsa minden figyelmet megérdemel", s hogy "... az ily módon megkisebbitett kiszögellés lakosságának háromnegyed része szlovén".²³ Így szakadt ki a muravidéki szlovénságból kilenc²⁴ község mintegy 5000 lakosa, s került Jugoszláviához – az Alsólendva és Őrihodos közötti vegyes lakosságú keskeny sávban és a Muraszombatban²⁵ élő – körülbelül háromszor annyi magyar. A korábban egységes terület így két különböző államtestbe integrálódott.

A Szlovénia részévé vált területen felosztották a nagybirtokokat és telepítéseket hajtottak végre a határmenti községekben. Mindkét akció célja a királyi Jugoszlávia társadalmi stabilitásának megszilárdítása és a szlovén lakosság megnyerése, gazdasági-társadalmi és politikai helyzetének erősítése volt. Kleknek és társainak sikerült megőrizniük vezető szerepüket; hűségre intettek Jugoszlávia és királya iránt, sokat tettek a parasztság gazdasági és szellemi felemelése érdekében, és igyekeztek megőrizni a katolikus egyház befolyását a szlovén tannyelvűvé vált iskolákban. Ugyanakkor szembefordultak a felnövekvő új értelmiségi generáció "istentelen" baloldaliságával, forradalmi megmozdulásaival.²⁶

Az 1941 áprilisában a Muravidékre bevonuló magyar csapatok szórványos ellenállásra találtak, és a partizánakciók – amelyekben szlovénok és magyarok együtt harcoltak –, is csak 1944. március 19-e, a német megszállás után erősödtek fel. 1941 és 1944 között a Magyarországhoz tartozó szlovénok élete – az idegen fennhatóság minden tényleges hátrányával együtt – könnyebb volt, mint a németek és olaszok által megszállt területeken, így sokan, különösen értelmiségiek (mint a már említett Vilko Novak is), ide tértek vissza vagy ide menekültek. Jelentős szerepe volt ebben a szlovén–magyar megértés és összefogás nagytekintélyű képviselőjének, Pável Ágostonnak, aki minden befolyását latba vetve igyekezett megvédeni honfitársait a horthysta hatóságok túlkapásaitól.²⁷ A rábai vagy rábamenti szlovénok – ahogyan 1920 után kezdték őket nevezni –, élete elsősorban gazdasági téren változott. Az általuk lakott terület – egy keskeny kiszögellés Szentgotthárdtól, az Őrségtől (Farkasfa, Szalafő) délnyugatra, a jugoszláv és osztrák határ között; 94 négyzetkilométer, tehát a történelmi szlovén vidéknek egytizede –, soha nem tudta lakóit eltartani. A talaj rossz minőségű, agyagos, kavicsos, a felszín közel 50%-át erdő borítja; a szántóföld aránya 25% körül van. A nincstelen agrárproletárok és törpebirtokosok (a gazdák többsége csak 2-3 hektár földdel rendelkezett, a nagygazdának számító 15-20 hektáros birtokosok száma falvanként csak 6-8 volt) vagy a közeli apátsági és grófi birtokokon dolgoztak, vagy az ország távolabbi vidékein és a közeli osztrák területeken²⁸ vállaltak napszámosmunkát.

Aktualitását veszítette a Szentgotthárd–Muraszombat vasútvonal, amely Alsó- és Felsőszölnökön ment volna keresztül, és a Szentgotthárd–Redege közötti vasútvonal megépítése,

sőt a körmend–muraszombati szárnyvonal forgalmát is leállították 1921-ben; ezzel a kettészakított szlovén vidék két része közötti kapcsolat még lazábbá vált. Problémák voltak osztrák viszonylatban is. A rábamenti szlovén falvak egy része élénk összeköttetésben állt a burgenlandi területtel; jelentős volt a kettősbirtokosok száma, és Gyanafalvára, Nagyfalvára, Szentmártonba, sőt Grácba is szállítottak élőállatot és gyümölcsöt. A trianoni határvonal kitzúzése alapvető gazdasági és kulturális érdekeiket sértette, így érthető, hogy²⁹ tiltakoztak ellene. A két háború közötti időszakban csupán a gyümölcsstermesztés fejlődött, részben a filoxera által kipusztított szőlőskertek helyén. Megyei és állami támogatással növekedett a termelés és javult a gyümölcsstermesztés (alma, szilva) minősége Alsó- és Felsőszölnökön, Apátistvánfalván, ahol – a papírfa-értékesítés mellett – a lakosság egyik fő jövedelemforrásává vált.³⁰ Az iskolákban az oktatás nyelve továbbra is a magyar maradt; a helyi tájnyelv használatának köre a családra, az egyházi szertartásokra, a hittanításra és a bevásárlásra korlátozódott; ebben az időszakban nemcsak a helyi vegyeskereskedésekben, hanem a szentgotthárdi boltok többségében is beszéltek szlovénül. Anyanyelvi művelődési egyesület vagy politikai-társadalmi szervezet nem működött a 90%-ban szlovénok által lakott vidéken. Az ausztriai–német birodalmi rendszeres munkavállalás és a Volksbund egyre erősödő tevékenysége³¹ a szlovén falvakban sem maradt hatás nélkül. A részben németek által lakott Alsószölnökön, de Felsőszölnökön is megalakult a Volksbund-szervezet, amelynek – a földhözjutás és a jobb németországi elhelyezkedés reményében –, nemcsak elszlovénosodott németek, hanem szlovénok is tagjai³² voltak. Sok felsőszölnöki harcolt a Wehrmacht és az SS kötelékében; nagy részük az 1944 végén–1945 elején végrehajtott kényszersorozások következtében.³³

Bár sokakat hadimunkára vittek el, élelmiszert és takarmányt is rekviráltak, az 1945 március végi harcok gyorsan és nagyobb pusztítás nélkül vonultak át a szlovénlakta falvakon. Nagyobb problémát jelentett jövőbeli hovatartozásuk bizonytalansága –, elterjedt ugyanis annak a híre, hogy a területet Jugoszláviához csatolják. Ezt erősítették a szomszédos területekről rendszeresen átjáró fegyveresek akciói, akik akadályozni igyekeztek a földreform végrehajtását,³⁴ letartóztatták a járás főszolgabíróját és több községi jegyzőt. A földreform sikertelenségének még két oka volt; nem álltak rendelkezésre szétsztható nagybirtokok, s amikor kiderült, hogy csak a nagyobb gazdák földjei jöhetnek számításba, a földigénylők visszaléptek, mert nem akartak közelebbi-távolabbi rokonaik kárára földhöz jutni.³⁵ Mivel a politikai pártok működésének semmiféle hagyománya nem volt ezen a minden téren elmaradott vidéken, természetesnek tarthatjuk, hogy a mélyen vallásos falusi emberek (a magyarországi szlovénok 100%-ban katolikusok), akiknek papjai évszázadokon át népüknek nemcsak egyházi, de szellemi-nemzetiségi, politikai vezetői is voltak: őket követve a Kisgazdapártra adták szavazataikat az 1945 novemberi választásokon.³⁶ Októberben a Magyarországi Antifasiszta Szlávok (a Délszláv és Szlovák Szövetség közös elődje) járási szervezetének vezetői (14 aláírás) kérelemmel fordultak a kormányhoz, állítsanak fel anyanyelven tanító iskolákat a szlovén falvakban. A szöveg fordítását megküldték Vorosilov marsallnak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének, támogatását kérve.³⁷ Jóllehet részben ennek eredményeként kormányrendelet biztosította nemzetiségi nyelvű iskola létesítését (legalább 20 tanuló jelentkezése esetén), az 1946-os beiratkozáskor 821 gyerek közül csak 6 kérte a szlovén tagozatra való felvételt. Hasonló eredménnyel járt a délszlávok számbavétele: 1946 márciusában a szlovénok egységesen szlovén anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallották magukat. A ki- és áttelepítések időszakában ezt az ellentmondásos bevallást a szülőföldjükhöz és hazájukhoz ragaszkodó emberek természetes önvédelmi reflexének tekinthetjük.³⁸

A Kommunisták Pártja Tájékoztató Irodájának Jugoszláviát kiközösítő határozata után, az

1940-es évek végétől hátrányos megkülönböztetések sora érte a magyar–jugoszláv határ két oldalán élő nemzetiségeket. Ez az esemény egész Magyarországon ürügyül szolgált koncepciók perек konstruálására, ártatlanul bevonva ezekben a délszláv szövetség egyes vezetőit is. Ugyanígy súlyos megpróbáltatások vártak a határmenti szlovén falvak lakóira; vezetőiket koholt vádakkal letartóztatták, és sokszáz embert telepítettek át az ország központi és keleti vidékeire, akik csak 1953 és 1957 között térhettek vissza szülőföldjükhöz.

Bár a domborzati viszonyok, a kevés és kis termőképességű szántóföld miatt nem alakulhatott ki szocialista nagyüzemi gazdálkodás, alapvető gazdasági-társadalmi átalakulás ment végbe az elmúlt harminc évben a szlovén vidéken is. A földművelés elvesztette elsődleges szerepét és az állattenyésztés kiegészítő ágazatává vált. A pormentes utak kiépítésével és a falvakat Szentgotthárddal összekötő autóbusszjáratok üzemeltetésével teljessé vált az a századfordulón meginduló folyamat, amely a környező községek lakóit, férfiakat és nőket egyaránt a "város" üzemei felé fordította. Általánossá vált a bejáró, kétlaki életforma, különösen a fiatalok körében. Apátistvánfalváról és a környékbéli kisebb községekből igen sokan beköltöztek Szentgotthárdra, így a szlovénok ma a községekben élnek 3500-an, a városban 5-600-an, s szerte az országban (Budapesten, Mosonmagyaróváron) közel 1000-en. Felsőszölnök lakossága évtizedek óta állandóan fogyott, s ma 900-950 fő körül stabilizálódik. Az egykor jobbmódú, jelentős közigazgatási, egyházi és oktatási központ hanyatlása több okra vezethető vissza. Az egyik, hogy öt társközségből négy (Magasfok, Kerkafő, Marokrét és Szentmátyás) Jugoszláviához került, s mivel nincs a közelben határátkelőhely, velük minden kapcsolata megszűnt. A másik, hogy két határ közé szorult és helyzete periférikussá vált. Ez az elzártság sokakat elvándorlásra készítetett, különösen a 60-as években.

Végül két dolgra kell felhívni a figyelmet. Az egyik, hogy szlovénok és magyarok évszázadokon át hasonló gazdasági-társadalmi és politikai viszonyok között békében, a legtöbbször egyetértésben éltek. Közös volt a vallásuk, hagyományaik, hőseik (Mátyás király), szokásaik; közös ellenség és elnyomók ellen harcoltak, de egymás ellen sohasem. Így a magyar-szlovén viszonyt semmilyen negatív történelmi élmény nem terheli, és minden lehetőség megvan arra, hogy továbbra is a legjobb legyen szocializmust építő államainkban. A másik az, hogy a nemzetiségi lét megszabta hasonlóságok vagy azonosságok ellenére, bizonyos történelmileg meghatározott különbségek is jellemzik a magyarországi szlovénokat és a szlovéniai magyarokat. Az előbbieket több mint ezer éve élnek folyamatosan magyar állami keretben; azt tekintik hazájuknak. Nemzetük többi részétől való sokévszázados elzártságuk – a fejlődés polgári szakaszában jelentkező elnemzetlenítő törekvés következményeivel együtt –, kifejeződik nyelvük és nemzeti tudatuk mai vonásaiban is. (Egy archaikus, a szlovéniai irodalmi nyelvtől sokban különböző tájnyelvi-művelődési hagyományban és egyedüli néprajzi-közösségi sajátosságokban.) A Muravidéken élő magyarság – a többi szomszédos országban élő magyar nemzetiséghez hasonlóan – az első világháború utáni területi és határváltozások következtében, külső erők hatására szakadt el anyanemzetétől. Az alig 70 éves kisebbségi-nemzetiségi lét, a két világháború közötti erőszakos asszimilációs politika, majd a második világháborút követő, közel egyévtizedes kölcsönös állami elzárkózás ellenére nem alakíthatott ki a magyarországi szlovénokéhoz hasonló regionális nyelvi és tudati sajátosságot. A két közösség nemzeti kisebbséggé válásának nagyon eltérő időpontja és körülményei történelmileg is behatárolják mai létüket és jellemzőiket. Sokrétű kapcsolatot tartanak fenn anyanemzetükkel, amelyet a két állam között fennálló, őszintén jószomszédi, zavartalan államközi viszony is elősegít.

Jegyzetek

1. Bitnicz Lajos 1819-ben 39.140 lakosról ír. A Vas és Szala Vármegyei tótokról. = Tudományos Gyűjtemény, 1819. III. 59-74.p. 1910-ben a két megyében 72.500, az országban pedig 77.400 "vend" élt. Kóvágó László: A magyarországi délszlávok 1918-19-ben. Budapest, 1964. 10-11., 41.p. Jugoszláv becslés szerint számuk meghaladta a 100 ezret. A. Trumbič, a Jugoszláv Nemzeti Tanács vezetőjének emlékirata Lord R. Cecil brit külügyminiszterhelyetteshez 1918. X, 18-án. = Public Record Office, London, Foreign Office. 371. vol. 3137. 115-118.p.
2. II. András magyar király adomány levelében az alábbi szláv falunévek szerepelnek: Villa Bogma, Rodina, Aqua Dobra. = Urkundesbuch des Burgenlandes . Graz– Köln, 1955. Vol. I. No. 83.
3. A "tót" szó eredetileg germán népet (Teuton) jelentett, de a középkorban az összes magyarországi szláv nép gyűjtőneve volt – tehát nemcsak a szlovákoké –, s minden pejoratív jelentés nélkül. (Szlavónia; Alsó-Tótország, Lengyeltóti, Tótszerdahely, Rábatótfalu.) A "wendisch" vagy "windisch" pedig az Alpok és az Elba vidékén élő szlávok német megnevezése volt, így nyilvánvalóan innen származik a "vend" mint népnév, bár egyesek a "vandál"-lal hozták összefüggésbe, ismét mások kelta eredetét feltételezték. Pliniusnál a szlávok Véneti néven szerepelnek, s innen ered a "wendisch" szó, holott az Észak-Itáliában élő venetek (emléküket "Velence" őrzi) inkább kelták, mint szlávok voltak. Kossits József: Vannak-e Magyarországon Vandalusok⁷ = Tudományos Gyűjtemény 1827/VI. Ők maguk – anyanyelvükön – mindig is szlovénoknak nevezték (és nevezik) magukat, osztrák uralom alatt élő néptársaikhoz hasonlóan. A kérdés legjobb összefoglalását Angyal Endre adja "A vend kérdés" c. tanulmányában. = Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 120 Series Historica 69. Budapest, 1972.
4. Holub József: Zala megye története a középkorban. I. Pécs, 1929. 6-14. , 29-30., 61-65., 407., 412.p.; Herényi István: Az árpádkori Vasvármegye ... helytörténete. Velem, 1984. (Kandidátusi értekezés tézisei.) 5-6.p.; A VI-VII.század fordulóján megjelenő szláv törzsek avar, majd frank fennhatóság alatt éltek e birodalmak határvidékén. A kereszténységet is ez időben vették fel és a Zalaváron (Blatograd, Mosapurg) uralkodó Pribina és Kocelj udvarában megfordult Cirill és Metód is. A magyar honfoglalás (896) és I. László uralkodását (1077-1095) követően – aki a magyar állami és egyházi szervezetet is kiépítette –, egyre erősödnek a gazdasági és nyelvi-kulturális kapcsolatok a magyarok és szlovének között, bár a terület tartós benépesedése csak a XII. század végén kezdődött meg. Pável Ágoston: Magyarok és szlovének. = Magyarország és Kelet-Európa. Szerk. Gál István. Budapest, 1947. 156-157.p.; Zbornik občine Lendava–Lendva község Közleménye. Lendva, 1981. 22., 25.p.; Mukicsné Kozár Mária: Slovensko Porabje - Szlovénvidék. = Ljubljana–Szombathely, 1984. 85-87.p. (Etnološko topografija slovenskega etničnega ozemlja. - 20. stol.)
5. Vas és Zala délnyugati részén kívül Somogyban is éltek szlovének, így pl. az első magyarországi szlovén Újszövetség-fordítást Küzmics István (Stevan Kuzmič) surdi evangélikus lelkész adta ki 1771-ben. Ezek a szlovén szórványok a XIX.század folyamán elmagyarosodtak vagy horválttá váltak. Angyal, i.m. 272.p.
6. Zbornik občine Lendava–Lendva község Közleménye. Lendva, 1981. 23., 34-39., 47-51.p.
7. Az egykori uradalmi megoszlás máig is élő hatása, hogy az apátságához tartozó Rábatótfalu (Szentgotthárd egyik kerülete), Szakonyfalu, Orfalu és Apátistvánfalva, illetve a Batthyány-birtok Alsó-Felsőszölnök és Kétvölgy lakói eltérő nyelvjárást beszélnek. Mukicsné, i.m. 87-88.p.
8. 1540 és 1627 között Alsó- és Felsőszölnök, Martinya (Mártonhely) és Túrke is evangélikus

volt - templommal és iskolával -, és a muraszombati egyházmegyéhez tartozott. Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. 271.p. = Vakarcs Kálmán: A szentgotthárd–muraszombati járás ismertetése. Szombathely, 1939. 20-24.p. Bitnicz a múlt század elején 18 katolikus és 8 protestáns anyaegyházról tud, melyekhez több kisebb gyülekezet tartozott. I.m.: 70.p. 9. A már említett Kossits József alsó-, majd felsőszölnöki plébános 1827-ben "... egy agg, és igazán hív hazafiságú, de fájdalom, méltatlanul elhagyott Vandalus nemzet"-ről ír. = I.m. 79.p. Kossits - Csaplovits: A Magyarországi Vendus Tótokról. = Tudományos Gyűjtemény, 1828. V. 3-50.p.

10. "... A Tótságban a Papság koronája a Nemzet kultúrájának". U o., 30.p. A szombathelyi egyházmegye első püspöke, Szily János "... azon fáradozott, hogy a ... vendek is saját anyanyelvükön, vend nyelvű evangéliumos és imakönyvekből jussanak lelki oktatáshoz, és emellett vend ajkú lelkészeket is kapjanak". = Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. Szombathely, 1929. I. 144.p. ; Szily támogatásával jelent meg az első szlován nyelvű imakönyv 1780-ban, 10 évvel később az első katolikus ábécés könyv, amelyet 1868-ig használtak. Mindkettő Küzmics Miklós munkája, s az összes addigi – és későbbi – szlovén nyelvű hazai kiadvány, Mura-vidéki tájszólásban és magyaros helyesírással. = Mukicsné, i.m. 110.p.; Kővágó, i.m. 42-43., 126-127.p.
11. Vas vármegye közgyűlése 1825-ös határozatával a magyarul nem tudó tanítókat e nyelven jól beszélő segédtanítók felfogadására kötelezte, s a szolgabírákkal ellenőriztette a magyar nyelv tanításának eredményességét. = Magyarország vármegyéi és városai. Vasvármegye. Budapest, 1898. 319.p.; Vakarcs, i.m. 33.p. Bőle szombathelyi püspök 1827-ben körlevélben szólította fel a nemzetiségi vidékek plébánosait, hogy az iskolákban a gyerekek jól tanulják meg a magyar nyelvet, és a vallásgyakorlatokat is magyar nyelven végezzék. Géfin, i.m. 362.p.
12. 1901-ben csak Alsószölnökről 100-an vándoroltak ki Amerikába, 1902 első felében pedig a szentgotthárdi járásból 300-an. Vakarcs, i.m.: 37.p.
13. Kulturni stiki do osvobojena. = Slovenska Krajina. Beltinci, 1935. 40.p.; Kővágó, i.m. 43.p.
14. Kővágó, i.m. 44-45.p.
15. Az 1905/1906-os tanévben már csak 7 vegyes, szlovén–magyar tanítási nyelvű népiskola működött; a koalíciós kormányzat idején, Apponyi hírhedt törvényének hatására ezek is megszűntek, pontosabban magyar tannyelvűvé váltak. A Monarchia utolsó éveiben közülük 3 ismét két nyelven oktatott. Kővágó, i.m.- 44.p.
16. A Vas megyei szlovénoknak – ennek "... a különben is hazafias népcsoportnak" – már 1890-ben is a fele tudott magyarul, s ez az arány nyilvánvalóan csak növekedett 1918-ig. (Összehasonlításként: a megyében lakó horvátoknak 25, a németeknek mindössze 10%-a tudott magyarul az adatközlés évében.) = Magyarország vármegyéi 13.p.
17. Kővágó, i.m. 44-47.p.
18. Országos Levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1918. dec. 6. 25.pont. Kővágó, i.m. 133., 151.p.
19. A tervezetet az akkori alsó- és felsőszölnöki plébánosok is aláírták. = Mukic, Francek - Kozar-Mukic, Marija: Slovensko Porabje. Celje, 1982. 8.p. (magyar fordítás).
20. A Slovenska Krajina vegyes lakosságú lett volna, mert határai körvonalazásánál Klekléket az vezette, hogy "... a területről nem hagyható ki egy község sem – jóllehet ott vegyesen laknak más anyanyelvűekkel –, még akkor sem, ha a szlovének ott kisebbségben vannak. E címen vétessék a területbe Szentgotthárd városa is." Ez utóbbi a Tanácsköztársaság idején a német nemzetiségi területhez tartozott és irányítását a Gaurat át is vette. Kiss Mária:

- Gazdasági-társadalmi és politikai viszonyok 1918 és 1945 között. = Szentgotthárd. Tanulmánykötet. Szombathely, 1981. 236-237.p.; Kővágó, i.m. 143-145.p.
21. A Mura-vidék hovatartozásának eldöntésénél semmiféle szerepet nem játszott a néhánynapos horvát megszállás 1918 végén, és a Tkalecz Vilmos által 1919. május 29-én kikiáltott "Mura Köztársaság" sem, ez utóbbi egy ellenforradalmi akció bázisául szolgált volna, s csak álcázásul hivatkozott a vend nép önrendelkezési jogára. Kővágó, i.m. 137-139., 230-233.p.
22. A Románia és Jugoszlávia területi kérdéseit tanulmányozó bizottság 1919. ápr. 6-án kelt jelentésének indoklása szerint "... a népfajok kevertségének következtében lehetetlen kijelölni egy kielégítő etnikai határt, ha figyelmen kívül hagyjuk a Mura természetes vonalát, amely az egyetlen földrajzi határ; hátrányos lenne a lakosság érdekeire, ha Jugoszláviának ítélnének egy merészen kiugró határt". = Deák J.: Hungary at the Paris Peace Conference. New York, 1941. 430.p. A brit hadügyminisztérium egy Jugoszláviát és Csehszlovákiát összekötő korridor ellen foglalt állást, ezért hasonlóképpen érvelt. PRO F.O. 371. Vol. 3138. 323.p. Arday Lajos: Dokumentumok a jugoszláv-magyar határ kialakulásáról (1918-1919). = Századok, 1982. 2. 332., 335.p.
23. Documents on British Foreign Policy. Ist Ser. vol. I. 51-52.p. = Arday, i.m.: 336.p.
24. Ezek közül kettőt-kettőt összevontak, Rábatótfalut Szentgotthárdhoz csatolták, így ma 7 településen élnek szlovének a Rába-vidéken: Apátistvánfalva-Stevanovci+Otkovci; Orfalu-Andovci; Kétvölgy-Virica+Ritkarovci; Szentgotthárd-Monoš-ter; Szakonyfalu-Sakalovci; Alsószölnök-Dolnji Senik; Felsőszölnök-Gornji Senik; Mukicsné, i.m. 83-84., 103.p.
11. 1920-ban a szlovénlakta vidéken és az Őrségben 4.354 magyar állampolgár vallotta magát Szlovén (vend) anyanyelvűnek. = Magyar Statisztikai Közlemények. (Új sorozat.) 69. Az 1920. évi népszámlálás I. rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek ... szerint. Budapest. 1923. 48-49.p. Az 1921-es jugoszláv népszámlálás végleges adatai szerint Szlovéniában 14.429 magyar anyanyelvű személy élt, a régi magyar területeken 14.065. = Definitivni rezultati popisa stanovnistva od 31. januara 1921 godine. Sarajevo, 1932. 293., 320-321.p. Az 1910-es magyar népszámlálás alkalmával ugyanezek a területeken 29.000 (kerekítve) személy vallotta magát magyar anyanyelvűnek, így ezek valós száma e két érték között lehetett. Jellemzőnek tekinthető Muraszombat esete, ahol 1910-ben 1335, 11 évvel később csak 441 magyart találtak, így – változatlan népességszám mellett - 900-an megváltoztatták anyanyelvi hovatartozásukat. Magyar Statisztikai Közlemények. (Új sorozat. 42.); A magyar szent korona országainak 1910 évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai községek ... szerint. Budapest, 1912. 56-60., 64-66., 78-81.p.; Definitivní rezultati popisa stanovnistva... . 327.p.
26. Zbornik... . 78., 84., 96.p.
27. Uo. 98-99.p. Angyal, i.m. 288.p.
28. Mukicsné, i.m. 89., 93., 140., 144.p. Stipkovits Ferenc: A magyarországi szlovénség a felszabadulást követő években. Szombathely, 1984 (kézirat) 1-2.p.; Kiss, i.m.: 262.p. Az 1984 szeptemberében Felsőszölnökön végzett közös magyar-szlovén nemzetiségsszociológiai felmérés során kiderült, hogy a két háború közötti időszakban csaknem minden családból rendszeresen jártak idénymunkára Ausztriába, Németországba, sőt Franciaországba is.
29. Vakarc, i.m. 36., 70.p.; Kiss, i.m. 239-240.p.; Mukicsné, i.m. 119., 122.p.
30. Uo. 120.p.; Kiss, i.m.: 259.p.
31. A "Bezirk Raabtal" központi szervezet, amely összefogta a járásban működő helyi csoportokat, Szentgotthárdon székel; 1941-től saját iskolát tartott fenn a Volksbund, ahová 7 alsószölnöki gyerek is járt. = U o. 271-272.p.

32. Felsőszölnökön 1946-ban csak 6 személy vallotta magát német anyanyelvűnek, de a községben 156 tagú Volksbund-szervezet működött. = Zielbauer György: Egy negyedszázad a nyugat- és északdunántúli németiség történetéből 1924–1948. Szombathely, 1983. (Kandidátusi értekezés.) 59., 66.p. "... A Volksbundba a nép csak szegénysége miatt lépett be, mert ígéretet kaptak, hogy Németországban munkát kapnak és jó keresetet küldhetnek haza." = Vas megye Levéltára, Községi iratok. Felsőszölnök V.K. 15/5. 9. Stipkovits, i.m. 13.p.
33. Ma is többen kapnak nyugdíjat az NSZK-ból, elesett hozzátartozóik után.
34. Az alsószölnöki földigénylő bizottság elnökét Muraszombatba vitték, s csak a szovjet katonai parancsnokság közbelépésére engedték haza; a bizottság működését megtiltották. = Stipkovits, i.m. 12-16.p.
35. Uo. 4-5., 10-14.p.
36. A szlovén falvak 2.363 választója közül 2.202 adta voksát a FKPD-re. = Uo. 16.p.
37. Vas m. Lev. Főispáni elnöki iratok, 1945–46. XXI. 1/a/1. = Stipkovits, i.m.: 19.p.
38. Uo. Tanfelügyelő, elnöki iratok, 1945-46. XXIV. 502/a/1. Egy MKP titkári jelentés szerint "... A nemzetiségi falvakban ... már többen minden gátlás nélkül magukat vendeknek, illetve szlávoknak vallották. Mindezek ellenére mégis határozott kívánságuk, hogy ők a magyar határokon belül maradjanak." = MSZMP Vas megyei Archívuma, 27.fond. 1. 1946-48. 14.; Stipkovits, i.m. 20-21., 23.p.

SUMMARY

Lajos Arday: Slovens in Hungary;

A group of several thousand Slovans settled in Pannonia, in the southwest part of historical Hungary, in a territory bordering upon Croatia and Štyria. These Slovansi were first mentioned in a charter in 1208. Though they formed a homogeneous ethnic mass in the course of time, and lived within a great empire, their economic, social and cultural development was different from their, kinsmen in Austria

Their society was incomplete and "void of history"; they were nearly homogeneously peasants, their aristocracy and thin layer of noblemen, artisans and merchants became Austrian, Italian, Croatian or Hungarian.

Between the two world wars the Slovans living along the new borders were separated from each other not only politically and culturally but economically as well. Both the Hungarians who lived outside the new border, the so-called Sloven Hungarians and the Slovans in Hungary got into peripheric situations. The circumstances in which these two communities became national minorities determine their present day existence and characteristics. Such is the situation of the Slovans living in Hungary, whose national history has developed characteristic peculiarities in their language and in their consciousness. The good interstate relations contribute to the close connection with the respective mother countries.